

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦОБІНЬСЬКОГО

ISSN 2411-2143

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 8414 від 06.02.2004 р.*

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

СЕРІЯ:

ІСТОРІЯ

ВИПУСК XXIV

ВІННИЦЯ
2016

УДК 9
ББК 63.3(0)
Н-34

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 24. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука. – Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2016. – 364 с.

Збірник включений до переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з історичних наук (Наказ МОН України №528 від 12.05.2015 р.)

Видання включено до міжнародної наукометричної бази INDEX COPERNICUS

Статті збірника прирівнюються до публікацій у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17.10.2012 р. № 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. №1380)

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №12 від 24 лютого 2016 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

О.А. Мельничук – доктор історичних наук, професор (головний редактор);
Ю.А. Зінько – кандидат історичних наук, доцент (заступник головного редактора);
А.В. Войнаровський – кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар);
С.Д. Гальчак – доктор історичних наук, професор;
В.М. Даниленко – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
О.А. Коляструк – доктор історичних наук, професор;
П.М. Кравченко – кандидат історичних наук, доцент;
О.І. Криворучко – кандидат історичних наук, доцент;
Казімеж Латак – доктор габілітований, професор (Польща);
Г.Г. Лазько – доктор історичних наук, професор (Білорусь);
Лех Мруз – доктор габілітований, професор (Польща);
Ю.І. Поп – доктор історичних наук, професор;
О.П. Реснт – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
І.М. Романюк – доктор історичних наук, професор;
Ю.С. Степанчук – кандидат історичних наук, доцент.

Адреса редакційної колегії:

21001, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корп. 3, кім. 323. тел. (0432) 26-71-33.
e-mail: nauzapvdpu@meta.ua; <http://www.nauzapvdpu.esy.es>

Відповідальні за випуск: О.А. Мельничук, А.В. Войнаровський.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Т.В. Кузнець – доктор історичних наук, професор;
К.І. Левчук – доктор історичних наук, професор;
Г.М. Стародубець – доктор історичних наук, професор.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Бороденко О. А. Особливості типологічної структури домогосподарств сільських мешканців Полтавського полку (за матеріалами сповідних розписів 1775 р.)	13
Андріяка Г. О. Внесок приказів громадської опіки у розбудову системи медичного обслуговування населення України наприкінці XVIII – XIX ст.	17
Шатковська І. С., Фрицюк В. М. До питання історії розвитку російської музичної педагогіки (на прикладі діяльності М.А.Римського-Корсакова та П.І.Чайковського)	25
Кукуруза А. В. Система духовної освіти для жінок православного сповідання в кінці XIX – на початку XX ст.: статистичні виміри	31
Янчук М. М. Освітній процес у початкових церковних школах XIX ст.	37
Тацієнко В. С. Сім'я православного парафіяльного духовенства Київської єпархії XIX – початку XX ст.	42
Кузнець Т. В. Церковний спів в системі духовної освіти Київської єпархії XIX – початку XX ст.	47
Цецик Я. П. Політика російських чорносотенців відносно євреїв на Волині на початку XX ст.	51
Завальнюк А. Ф. Особливості музичної творчості українського композитора Миколи Леонтовича	56
Мельничук О. А. Важкі українських патріотів в умовах радянського режиму 20-30-х рр. XX ст. (за спогадами І. Д. Юрченка)	62
Кузьмінець Н. П. Початок функціонування органів прокуратури в Україні у 1920-х рр.	66
Мазур-Стукальська І.В., Войнаровський А. В. Українські губернські міста 1920-х рр. у процесах уніфікації соціальної структури: факторологічний аналіз	71
Петренко В. І., Марценюк Н. М. Методи хлібозаготівель 1928 р. в Україні у контексті репресивної політики більшовиків	76
Ніколіна І. І., Вознюк О. М. Проблеми розвитку польської загальноосвітньої школи в УСРР в 20-х – на початку 30-х рр. XX ст.	82

Серія: ІСТОРІЯ

Сологуб В. О. Протиепідемічні заходи у місті Вінниці в роки Першої світової війни	159
Кароєва Т. Р. Бюджет повітового міста як індикатор його розвитку (на прикладі Вінниці 1880 – 1916 рр.)	163
Кравчук О. М., Марценюк Н. М. Діяльність Олександра Ліпкіна на посаді Літинського повітового старости (1918 р.)	168
Єрмакова В. Я. Повсякденне життя безпритульних дітей в установах соціального захисту дитинства на Поділлі у 1920–ті рр.	174
Мурашова О. П. Продовольча політика на Поділлі в першій половині 1920-х рр.	178
Стадник О. О. Заходи радянських структур з ліквідації неписьменності серед подільського селянства в роки нової економічної політики	183
Слотюк П. В. Фабрикування звинувачень як засіб викорінення вільнодумства на прикладі боротьби з «Польською організацією військовою» та «Українськими націоналістами» в окремих районах Вінниччини в 1933-1938 рр.	188
Павлуник О. А. Релігійне життя Вінниччини в німецькій зоні окупації (1941 – 1944)	195
Лозовик М. П., Романюк І. М. Марія Гавриш – одна із засновників першого в Україні сільського спортивного товариства на Вінниччині в перші повоєнні роки	199
Кравченко П. М. Технології нищення українського села напередодні й на початку «великого перелому» на прикладі Поділля	203

ЕТНОЛОГІЯ

Косаківський В. А. З історії освіти на Поділлі першої половини ХХ ст. (за спогадами Жука М. З. (1908-2015)	211
Жмуд Н. В. Донбас і Поділля у взаємному соціокультурному дискурсі: «свій-чужий- інший» (за результатами етнографічних експедицій)	222
Пидипак М. А. Весільний обряд села Метанівка Теплицького району Вінницької області ..	227
Гребеньова В. О. Діти в повсякденних практиках у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. (на матеріалах Вінниччини)	230

Наукові записки

Stadnyk O. Activities of the Soviet structures on elimination of illiteracy among Podilsky peasantry in the years of new economic policy.

The article refers to published and unpublished sources to highlight the issues of illiteracy among the rural population of Podillya in the years of new economic policy. The author reconstructs the process of formation and development of schools for the illiterate, examines the questions of the organization of educational work, the progress and results of the campaign against illiteracy in Podillya.

Keywords: elimination of illiteracy, the society "Down with illiteracy!", education, school, cultural and educational activities.

Стадник Е. Мероприяття советских структур по ликвидации безграмотности среди подольского крестьянства в годы новой экономической политики.

В статье на основании изданных и неизданных источников освещены вопросы борьбы с неграмотностью среди сельского населения Подолья в годы новой экономической политики, реконструирован процесс становления и развития школ для безграмотных, рассмотрены вопросы организации учебной работы, ход и результаты проведения кампании по ликвидации безграмотности на Подолье.

Ключевые слова: ликвидация безграмотности, общество «Долой безграмотность!», образование, школа, культурно-образовательная деятельность.

УДК 94(477.44) «1933/1938»

П. В. Слотюк

ФАБРИКУВАННЯ ЗВИНУВАЧЕНЬ ЯК ЗАСІБ ВИКОРИНЕННЯ ВІЛЬНОДУМСТВА НА ПРИКЛАДІ БОРОТЬБИ З «ПОЛЬСЬКОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ВІЙСЬКОВОЮ» ТА «УКРАЇНСЬКИМИ НАЦІОНАЛІСТАМИ» В ОКРЕМИХ РАЙОНАХ ВІННИЧЧИНИ В 1933-1938 РР.

У статті розкривається фабрикація радянськими репресивними органами справи щодо діяльності «Польської організації Військової» та «українських націоналістів» у період з 1933 по 1938 рік в окремих районах Вінницької області, причини і механізм нищення польських та українських активістів в умовах посилення репресій і придушення національного опору на теренах України після голодомору 1932-1933 рр.

Ключові слова: польська організація військова, українська націоналістична контрреволюційна організація, репресії, диверсійна діяльність, гібридна війна, петлюрівці, куркулі, класова боротьба, російський імперіалізм.

Давно забута справа «Польської Організації Військової» (ПОВ), про яку чимало написано як в Україні, так і в Польщі [1], була ініційована керівництвом СРСР та УСРР в 1933-1935рр. з метою боротьби з «польським національним елементом», який після проголошення політики «коренізації» увірував у можливість відродження польської мови, культури, традицій тощо. Результатом цих сподівань була поява в 20-х роках чималої кількості польських культурно-просвітницьких товариств, створене польське бюро ЦК КП(б)У, існував інститут польської пролетарської культури при ВУАН, Польський педагогічний інститут. Та це тривало недовго. В жовтні 1933р. розпочався кадровий трус серед тих поляків, котрі працювали на керівних посадах у колгоспах, сільрадах, райвиконкомках, а також клубах, школах, лікарнях тощо. В життя почала активно втілюватися політична установка щодо посилення класової боротьби, в якій наголошувалося на необхідності виявлення контрреволюційних та антирадянських елементів у середовищі не тільки українців, а й усіх національних меншин, особливо поляків. Їх звинувачували у підтримці контактів з-за кордоном, шпигуванні в інтересах польського генштабу, розбудові власної агентури. Вказувалося, що, просочуючись в партію та керівні посади в державі, вони прагнуть полонізувати значну частину українців через захоплення різноманітних культурно-освітніх інституцій, готуючи ґрунт до інтервенції Польщі й повалення диктатури пролетаріату в Україні. Наприкінці 1933 – початку 1934рр. було сфабриковано справу Вінницького центру ПОВ, за якою засудили 52 особи, в основному

працівників культурно-освітніх установ. Фабрикував цю справу в.о. начальника секретно-політичного відділу Вінницького обласного ГПУ Соломон Брук (розстріляний у лютому 1938 р. за участь у «троцькістській змові»). Головним, кого звинувачували, був Андрій Якович Григорович, 1878 р. народження, інспектор у польських справах Вінницького обласного відділу освіти. Коли Григорович зайшов до кабінету Брука і почав виправдовуватися та відкидати пред'явлені йому звинувачення, той кинув фразу: «Якщо ви заарештовані органами ГПУ, слід бути маленьким». [2, с. 20,22] Це був початок репресій, які, здавалося, до 1936р. поступово почали вщухати.

Але уже в 1936р. на Вінниччині розпочалася активна кампанія щодо закриття польських шкіл. 11 серпня 1937р. був виданий оперативний наказ наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова за №00485, до якого долучався закритий лист місцевим органам НКВС. У ньому йшлося про фашистсько-повстанську диверсійну діяльність польської розвідки та осередки ПОВ, які впродовж серпня – листопада 1937 р. потрібно було повністю ліквідувати. [2,с.363]

Цей наказ використовувався радянськими репресивними органами з метою знищення будь-якого політичного спротиву не тільки серед польського населення України, але й серед самих українців в середовищі яких це населення перебувало. Під особливу «опіку» органів НКВС, в першу чергу, попали люди з вищою освітою: науковці, учителі, лікарі, літератори, культурно-освітні працівники. Хтось із них працював на різних керівних посадах, хтось мав активну життєву позицію, а хтось просто необережно висловився.

Часто за участь в роботі польських організацій заарештовували й українців, які не тільки не були етнічними поляками, але й не мали відношення до польського національного середовища. Їх звинувачували, якщо не за участь в ПОВ, то за участь в українському націоналістичному підпіллі й контрреволюції, що було рівнозначним і пов'язувалося з діяльністю «пеов'яків». Напевне, після голодомору 1932-1933рр., потрібно було остаточно добити в Україні будь-який спротив, який би нагадував боротьбу українців за право будувати свою державу і бажання поляків мирно жити в ній разом з українцями. Ось саме це не входило в інтереси Москви, оскільки більшовицька політична верхівка не вважала, що поляки й українці мають право на свою національну ідентичність, рівно як і на свою державу. Свідченням цього є вся історія україно-польсько – російських, відносин починаючи, як мінімум, з XVII ст. У 20- 30-х роках XX ст. це проявилось особливо.

Репресії проти польського та українського «національного елемента» активізувалися з новою силою в 1937-1938рр. Одним із перших, кого звинуватили за участь у контрреволюційній організації ПОВ, шпигунстві, проведенні диверсійної роботи на Вінниччині, був директор неповної середньої школи с. Дзялова (сьогодні Кам'яногірка Жмеринського району) Боцмановський Віктор Іванович. На момент арешту йому виповнилося 30 років. Боцмановський мав шестирічну доньку Галину та п'ятимісячного сина Михайла. Заарештували його 5 травня 1938 р. Напередодні в Дзялові, за тими ж звинуваченнями, був заарештований Малаховський Мар'ян Миколаєвич, 1905 року народження, який до цього моменту майже місяць просидів у Вінницькій тюрмі. Разом з ним 19 квітня 1938 р. заарештували Чорного Афанасія Петровича і Малаховського Степана Войцеховича. 17 травня 1938 р. видали постанову на арешт Рафаїла Йосипа Васильовича, жителя с.Тарасівки, який працював учителем місцевої школи хоча родом був із Дзялова. В травні 1938 р. Дзялівська сільська рада повідомляла, що батько Рафаїла Йосипа до революції мав 1га лісу, хату, клуню, хлів, комору, 2 бугая і 2 корови, 12 свиней і 20 овець. Володів усім необхідним реманентом і використовував найману робочу силу. Його майно під час колективізації було розпродане, а сам він вступив в 1932р. до колгоспу. Дядько Рафаїла Йосипа, Михайло Тихонович Рафаїл, у 1932р. висланий з конфіскацією майна за невиконання хлібозаготівлі. Інший його дядько, Петро Рафаїл, також розкуркулений, а в 1937р. забраний органами НКВС. Та ж сама доля спіткала і тітку Катерину. [3, арк. 51, 52, 57, 59, 66, 68, 73, 74, 77]

17 травня 1938р. заарештували поляка, жителя сусіднього села Мовчанів Годловського Віталія Францевича, 1901 року народження. Йому інкримінували участь у ПОВ і проведенні підпільної роботи щодо заходів партії на селі. До того ж Годловського звинувачували в службі у польській армії й тісному зв'язку з костолом. [3, арк. 94]

За такими ж звинуваченнями 20 квітня 1938 р. був заарештований Мельон Владислав Іванович, який ніби-то народився в Польщі, а до України прибув з петлицької армією. На момент арешту Мельон перебував в с.Телилинцях, одружився на жительці цього села, в якій

Наукові записки

було Ага землі, й до радянської влади ставився вороже. До того ж Мильон листувався з родичами з-за кордону, що неабияк ускладнювало його ситуацію на момент ув'язнення. [5]

У квітні 1938 р. забрали Зубицького Івана Феліксівича, батько якого служив отаманом у поміщиків Зелінського і Мусяновського. До революції Зубицький проживав зі своїми батьками в с. Тарасівці, де згодом одружився на Маслинській Кароліні Іванівні – полячці, що походила з міщан. У 1915 р. у них народився син Олександр, а в 1927р. донька Ганна. З 1925р. по 1930 р. Зубицький працював у Стрілецькому радгоспі, а в 1930р. повернувся назад в село і вступив до колгоспу. Через два роки його обрали головою. [3, арк. 102,107]

Одночасово в с. Мовчанах заарештували шорника колгоспу ім. Сталіна, поляка Медведського Кароля Івановича, 1873 р. народження. Медведський був вдівцем. Його дружина померла в 1931р. Мав сина Маряна – студента Одеського медінституту. Із сільської ради повідомляли, що Медведський до революції працював керівником групи пожежників у Могилеві-Подільському. Повернувшись в 1917р. в село «підтримував тісний зв'язок із ксьондзами». [3, арк. 108]

17 травня 1938р. видали постанову на арешт Годловського Антона Францевича, який працював в цей період головою сільської ради в Мовчанах. Звинувачували його в участі у ПОВ, провалі всіх державних компаній та тісних зв'язках з костюлом і куркулями. [3, арк. 110,115]

Під арешт потрапив і директор школи с. Олександрівки, Гузишевський Костянтин Лук'янович, та голова сільської ради в с. Кудіївцях, Беш Фома Федотович. Під час слідства Беш розповів, що його сім'ю розкуркулили ще в 1923 р., оскільки батько до революції працював поліцейським у Липовці. Зразу ж після арешту, в 1932 р., батько помер. [3, арк. 134,138] Зі слів Беша, головним керівником ПОВ в Станіславчицькому районі був Гудзішевський К.Л., а в організацію входили Боцмановський Віктор Іванович-директор школи с. Дзялова, Венжин Ян Анжеевич – голова сільської ради с. Олександрівки, Тичинський Гнат Іванович – коваль колгоспу «Інтернаціонал» с. Олександрівки, Рафаїл Йосип Васильович – завідувач педчастиною школи в с. Кудіївцях. Скоріш за все, що Беш і не знав всіх цих людей, а список йому був запропонований під час слідства у Вінницькій тюрмі. Досить ймовірно, що підписав він свої покази не витримавши тортур, які досить часто застосовувалися в застінках НКВС. Коли взяли в «роботу» Венжина, той мусів вказати на Тичинського, як вихідця з дворянської сім'ї, Стелюка Р.Г., Блажка Ф.Ф., Годзішевського К.Л., Беша Ф.Ф. та Янковського Ф.К. [3, арк. 146] Останній в цій комбінації був чи не головним. Його рідний брат виїхав до Польщі ще в 1920р. разом з відступаючими польськими легіонерами і в цей період проживав у Кракові. Не дивлячись на те, що Янковський ніяких зв'язків зі своїм рідним братом не підтримував, це не стало пом'якшуючою обставиною. Після тортур він визнав, що був завербований в 1935р. Рожанським Василем Северяновичем – ветеринаром Станіславчицької ветеринарної лікарні. [3, арк. 157]

Коли заарештували Дзидзберга Петра Тимофійовича, директора середньої школи в с. Носківцях, той визнав, що сам особисто завербував в організацію директора школи с. Кацмазова Бискевича, а також Барта Миколу Кириловича, вчителя німецької мови с. Носковець і Сікорського Мирона Павловича, директора МТС містечка Станіславчик. Таким чином, у списку звинувачених опинилося 11-ть чоловік: Бискевич, Боцмановський В.В., Гудзішевський К.Л., Беш Ф.Ф., Венжин Я.А., Сікорський Я. П. (учитель з Носківців), Барт М.К., Сікорський М.П., Надзваний І. П. (учитель з Мовчанів), Рожанський В.С. Федоренко І.А. (їздовий з Олександрівки). [3, арк. 176]

Після тривалих тортур Боцмановський підтвердив, що він є учасником контрреволюційної організації ПОВ, в яку був завербований Бискевичем – директором Кацмазівської середньої школи. До того ж визнав, що «протаскував в школу національну ворожнечу і антисемітизм, говорив, що поляки краще навчаються, а ніж діти інших національностей, оскільки мають до цього здібності, а євреї не вміють орати землю і не вміють працювати, а лише вміють торгувати на базарах». Фраза явно прописана не то слідчим, не то агентом НКВС. Попри все Боцмановський зізнався, що входив до керівного ядра організації разом з Бискевичем і особисто завербував Малаховського М.М. та Малаховського С.В. [3, арк. 179]. На цьому слідство завершилося.

27 вересня 1938 р. трійка управління НКВС у Вінницькій області винесла постанову, за якою всі учасники так званої ПОВ, що діяла в Станіславчицькому районі, мали бути розстріляні. Їх розстріляли наступного дня 28 вересня 1938р. скоріш за все у дворі Вінницького

Серія: ІСТОРІЯ

управління. Ось їх прізвища: 1. Годзішевський Костянтин Лук'янович, 1913 р. народження уродженець м. Бару. На момент арешту проживав в с.Кудівцях, де працював директором неповної середньої школи (заарештований 20 квітня 1938р.). 2. Беш Фома Федотович, 1905 р. народження. Народився в містечку Липовець, на момент арешту проживав у с. Олександрівці, де працював головою сільської Ради (заарештований 17 травня 1938р.). 3. Венжин Ян Анжесвич, також працював в Олександрівці. 4. Янковський Федір Калістратович, 1893р. народження, житель с.Олександрівки, касир і пасічник місцевого колгоспу (заарештований 20 квітня 1938 р.). 5. Дзидзберг Петро Тимофійович, 1901р. народження, поляк, директор середньої школи в Носківцях (заарештований 17 травня 1938р.). 6. Федоренко Іван Андрійович, 1898 р. народження, колишній петлюрівець до арешту працював ізовим в с. Олександрівка (заарештований 23 травня 1938 р.). 7. Боцмановський Віктор Іванович, 1908р. народження, директор школи с.Дзялова, засуджений до розстрілу як агент польської розвідки (заарештований 17 травня 1938р.). 8. Малаховський Мар'ян Миколайович, 1905 р. народження, поляк, бригадир польової бригади колгоспу «Прогрес» с. Дзялова, засуджений до розстрілу як агент польської розвідки (заарештований 20 квітня 1938р.). 9. Малаховський Степан Войцехович, 1910 р. народження, житель с.Дзялова, засуджений до розстрілу як агент польської розвідки (заарештований 17 травня 1938р.). 10. Рафаїл Йосип Васильович, 1910р. народження, учитель неповної середньої школи с. Тарасівки (заарештований 17 травня 1938р.). 11. Годловський Віталій Францевич, 1901 р. народження, поляк, колишній петлюрівець, конюх колгоспу с.Мовчанів (заарештований 18 травня 1938р.). 12. Мельон Владислав Пилипович, 1898р.народження народився в с.Росоха (Польща) на момент арешту проживав в с.Телинцях (заарештований 20 квітня 1938р.). 13. Зубицький Іван Феліксевич, 1889р.народження, колгоспник с.Тарасівки (заарештований 19 квітня 1938р.). 14. Медведський Кароль Іванович, 1873р. народження, шорник колгоспу с. Мовчанів (заарештований 20 квітня 1938р.). 15. Годловський Антон Францевич, 1902р. народження, ізовий колгоспу с. Мовчанів (заарештований 17 травня 1938р.). [3, арк. 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268]

У 1940 р. деякі із дружин репресованих просили про реабілітацію своїх чоловіків, або хоча б якусь інформацію щодо подальшої їх долі, однак відповіді на свої запити вони не отримали. Лише 24 квітня 1958 року справа за №113702 була припинена.

Після розстрілу «пеов'яків» взялися за українських націоналістів, яких також прив'язували до Петлюри і діяльності польських спецслужб.

25 серпня 1938р. був заарештований Слотюк Терентій Семенович, касир Станіславчицької райзберкаси, родом із с.Дзялова. В оперативній довідці майор держбезпеки Корабльов писав, що Слотюк Т.С., за показами заарештованого Твердохліба В.М., який визнав себе учасником української контрреволюційної повстанської організації, також є її учасником. На допиті 17 вересня молодший лейтенант Шакалов звинуватив заарештованого в тому, що той, згідно показів Трищука Василя, завербований в антирадянську організацію. [4, арк. 1,2,3, 4,5, 6,7, 8,9]

Наступний допит 7 жовтня 1938р. слідчий розпочав з оприлюднення показів трьох Іванів Ламіги, Лимаря і Штопки. «Ламіга, Лимарь і Штопка,- продовжував слідчий,- вказали на те, що ви проводили антирадянську агітацію і вихваляли життя в Польщі». Ці звинувачення, як і попередні Слотюком були заперечені після чого його знову доправили до камери. [4, арк. 10,11]

Напередодні, 27 серпня 1938 р., був допитаний Твердохліб Афанасій Миронович 1905 р. народження, селянин-середняк, який на той час проживав в Станіславчику. Твердохліб попав в поле зору НКВС через свого брата Василя, який в 1919р., після відступу петлюрівських військ з території України, перебрався до Польщі і там оселився. На момент арешту брата, Василь проживав у Кракові. До 1920р. вони листувалися. Після роботи це ставало все небезпечніше. Його звинувачували в участі в українській контрреволюційній націоналістичній організації, в яку той нібито вступив восени 1935р. за наполяганням Трищука Василя (останній заарештований в 1937р.). Враховуючи методи роботи НКВС, Афанасій визнав свою участь в неіснуючій організації. Однак деякі моменти допиту, як на мене, могли мати місце, оскільки чимало думаючих людей в розмовах висловлювалися проти тієї політики, яку проводила радянська влада, особливо після того, коли Україна пройшла випробовування голодом 1932-1933 рр. Афанасій Твердохліб, спілкуючись зі слідчим стосовно Трищука Василя, сказав: «Трищук знав, що я вороже налаштований проти радянської влади, і в одній із розмов він

Наукові записки

.....
висловився з приводу того, наскільки хорошою була програма батька Петлюри, за яку воював і мій брат. Петлюра хотів Україну зробити самостійною, незалежною від Росії, дати селянину волю і власність, а радянська влада все це відібрала. Трищук признався, що йому доручено створити бойову повстанську групу, яка змогла б, на момент війни, повстати проти радянської влади. Після цього він запропонував мені вступити до цієї групи, до якої на той момент належали Пивнюк Федір Матвійович і Слотюк Терентій Семенович. Останній є розкуркуленим, до того ж, він служив в петлюрівській армії». Не дивлячись на те, що факт зв'язків Слотюка з петлюрівцями не підтвердився, його затримали як учасника контрреволюційної української націоналістичної організації. [4, арк. 12,13]

Далі Твердохліб повідомив, що йому було доручено Трищуком займатися вербуванням осіб, вороже налаштованих проти радянської влади, до якої б національності вони не належали. Так був завербований Кучер Дмитро Федорович, що працював конюхом у колгоспі й погодився потравити колгоспних коней. Дав згоду співпрацювати Лобатюк Фома Степанович, секретар Станіславчицької сільської ради (знятий з посади в 1937р. за невиконання хлібозаготівлі). «З Лобатюком я разом працював у сільській раді, – продовжував Твердохліб. – Якось восени 1936р., коли на дворі йшов дощ, а в сільській раді нікого не було, Лобатюк мені почав доводити, що ведення сільськогосподарства колективним способом не вигідно для селянина. Після чого я йому розповів, що в Станіславчицькому районі створена контрреволюційна повстанська організація. Її завдання – збирати відомості шпигунського характеру. Під час військових дій її учасники будуть здійснювати диверсії і брати участь у збройному повстанні проти радянської влади. Лобатюк з цим погодився. Я йому дав завдання зібрати відомості про кількість осіб, які підлягали мобілізації, а в період війни ці списки потрібно буде знищити. Моє завдання Лобатюк прийняв. Що ж стосується Трищука, то мені він доручив добути відомості про тих, хто піде служити до лав Червоної армії в момент оголошення мобілізації. Коли розпочнеться війна мені було доручено підірвати міст, що з'єднував Дзялів і Станіславчик. В міру можливостей добувати інформацію про розташування частин Червоної армії та її озброєння. Мені вдалося влаштуватися на роботу на посаду завідуючого сепараторним пунктом, куди приходили всі колгоспники, і я вів серед них контрреволюційну агітацію. Всі відомості шпигунського характеру я передавав польській розвідці». [4, арк. 16,17,18,19]

Ось така історія. Зрозуміло, що ніяким польським шпигуном Трищук не був, а от висловлюватися проти радянської влади цілком міг. Маючи брата в Кракові, він ставав досить зручним об'єктом для «розкрутки» органами НКВС в боротьбі із так званою ПОВ та українськими націоналістами.

А в цей час в камері Вінницької тюрми продовжував сидіти Терентій Слотюк, звинувачуваний в участі в українській контрреволюційній націоналістичній організації. Терентій народився в Дзялові в 1898 р. Був старшим сином у сім'ї Слотюка Семена і Наталії (в дівоцтві Рафаїл). До революції Терентій служив лакеєм у поміщиків Ротніцького (тримав маєток в с.Олексіївці) та Боднажевського. Дядько Терентія по матері, Рафаїл Михайло в 1931 р. розкуркулений і висланий за межі України. Його брат, Петро Рафаїл заарештований органами НКВС в 1937р., а двоюрідний брат Йосип Рафаїл заарештований в 1938р. (на той момент уже був розстріляний за участь у ПОВ). Рідний брат Терентія, Степан – два рази судимий: за розтрату грошей в кооперативі й крадіжку колгоспного майна, за що в 1938р. йому було відмовлено в паспорті. Рідна тітка Слотюка Малаховська Матрона також розкуркулена і вислана за межі України. Сам же Терентій в 1918р. одружився на доньці офіцера царської армії з містечка Станіславчик. [4, арк. 21]

З такою біографією важко було залишитися живим будучи звинуваченим органами НКВС в контрреволюції й участі в націоналістичному підпіллі.

Із показів Ламиги Івана Клементієвича: «Слотюка Т.С. знаю добре як односельця з 1918р. У цьому році він одружився з дочкою куркуля, колишнього офіцера царської армії, до якого пристав в приїми. В 1932 р. будучи бригадиром польової бригади, проводив неякісні посіви, за що його судили. Після він влаштувався завідуючим магазином в цьому ж колгоспі, де займався крадіжками зерна разом з куркулями за що був знятий. Згодом поступив на роботу в райзберкасу. Працюючи касиром агітував проти підписки на займ. У 1938 р. у розмовах про міжнародне становище Слотюк жалів, що не виїхав до Польщі разом з поміщиком Ротніцьким, в якого довгі роки працював. Ротніцький тепер живе в Польщі добре, а подивіться як живуть селяни у нас, – говорив він. – Їх силою загнали в колгоспи, а тепер знущаються. Добре живуть

тільки селяни в Польщі». Підтвердити покази Ламиги стосовно неякісних посівів, агітації проти у і розмови про міжнародне становище Терентій відмовився: [4, арк. 24,25] Із показів Штопка Івана Тимофійовича: «Тесть Слотюка Т.С. був вбитий населенням у лісі звірське відношення до солдатів на фронті. Тривалий час Слотюк працював у поміщика Ротніцького, який під час революції втік до Польщі. Терентій тривалий час підтримував з ним письмовий зв'язок і дуже жалів, що не переїхав разом з ним до Польщі. Радянська уї забрала землю, загнала в колгоспи і давить непосильними податками, – казав він – ніцький пише мені хороші листи і жаліє, нерозуміючи чому я з ним не поїхав. Листи гіцькому Слотюк відправляв разом з односельцем Твердохлібом через його рідного брата, ій втік до Польщі.» Покази Штопка І.Т., Сопільняка З.І. і Остапишеного Ф.М., які мало йзнялися за своєю суттю, Терентій вкотре відкинув і підписувати протокол відмовився. [4, арк. 28,29]

Слідство тривало майже до кінця жовтня. 20 жовтня 1938р. була винесена постанова **БС** по Вінницькій області, в якій вказувалося, що Слотюк Т.С., будучи неодноразово епитаним, категорично відкидає наявність у нього будь-яких антирадянських зв'язків в тому глі і з Трищуком Василем. Враховуючи те, що Трищук і Твердохліб не дали показів про **пробисті** контрреволюційні зв'язки Слотюка Т.С., правдивість яких перевірити не можливо, «кільки Твердохліб і Трищук засуджені за першою категорією (тобто їх розстріляли), а Йамига І.К., Штопко І.Т., Остапишен і Сопільняк від показів, які давали раніше, відмовилися, вивши, що Слотюк Т.С. працював у селі добросовісно і ніяких антирадянських проявів з то боку вони не бачили. До того ж, не підтвердилася інформація про його петлюрівське **уле**. Тому управлінням НКВС було прийняте рішення про призупинення кримінального ;вадження стосовно нього. Рідкісний випадок як на ті часи. 11 листопада 1938р. Слотюк Т.С.

звільнений з-під варти і вийшов на волю. [4, арк. 30,33,36] Згодом прозвітували, що "ольська Організація Військова» та «українська контрреволюційна націоналістична ганізація» в Станіславчицькому районі успішно розгромлена.

У сусідніх районах відбувалося теж саме. Так, 14 серпня 1937 р. заарештували Тичука Йемена Антоновича, 1883 р. народження, жителя с.Каришків Копайгородського району, який ю революції служив в царській армії фельдфебелем, мав майже 5 га землі, в 1930 р. був зкуркулений, а в 1931р. , за невиконання завдання з хлібозаготівлі, на три роки попав до 'язниці. Для арешту, в ті часи, цього було достатньо. Та не воно стало його причиною. Тичуку игадали події 1922-1923 рр., коли той разом із Ярмчуком Леонтиєм та Шаталюком Семеном організовував в селі автокефальну общину з метою відправлення релігійних обрядів аїнською мовою. І хоча община проіснувала всього три місяці, про неї не забули, згадавши в рпні 1937 р. Один із свідків, якого допитували у цій справі, вказав, що Тичу к і Шаталюк **Натягували** людей в общину, де пропагували ідеї існування самостійної України». Коли в /ка відібрали хату, він сказав, що «Гітлер, як тільки закінчить з Іспанією, обов'язково піде йною на Росію і ось тоді буде інша влада, і жити буде легше, а відібрану землю віддадуть зад». На те, що община пропагувала ідеї самостійної України, вказували і жителі цього села "азур Семен Федорович, Перец Родіон Захарович, Рибак Марко Захарович, Тичук Трохим шлович, Лука Дем'ян Миколайович.

25 серпня 1937р. Тичук Семен Антонович був засуджений трійкою до 10 років позбавлення волі й відправлений до ГУЛАГу. Подальша його доля невідома. Реабілітований 17 **Жовтня** 1989р. [5, арк. 8,11,13,15,17,23,25,26,28]

18 вересня 1937 р. у Вінницькій тюрмі за членство в « польській диверсійній Шпигунській організації» розстріляли Белінського Гелерія Мар'яновича, Дунаєвського Юліана Щетровича, Малиновського Степана Вікторовича і Кучинського Олексія Івановича. Останній "цював машиністом в депо станції Жмеринка. Народився він у с. Богуславка Одеської ласті. На момент арешту проживав у м. Жмеринці. Уже після війни дружина наєвського Ю.П. неодноразово зверталася в транспортну прокуратуру з проханням відомити про долю свого чоловіка, але відповідь отримала лише 2 серпня 1956 р. В листі на її 'я повідомлялося, що той помер 26 листопада 1943 р. від «гострого припинення сердечної Ірьяльності». З подібним проханням до Ворошилова зверталася і вдова Белінського Г.М., однак еед живих його уже давно не було. 26 березня 1958р. ця справа була припинена за відсутністю складу злочину, а 27 березня цього ж року їх усіх реабілітували *посмертно*. [6, арк. 1,109]

Наукові записки

Доля цих людей залишається трагічним нагадуванням усій цивілізованій спільності і сучасним політикам того факту, що тоталітарні режими завжди створюють умови для розв'язання внутрішнього конфлікту зі своїми опонентами навіть тоді, коли останні не чинять відкритого опору існуючій політичній системі. Тим більше, що українське суспільство, після проведення колективізації і голодомору 1932-1933рр., було зломлене і не здатне до організованого опору. В той час уже мало хто набрався сміливості відкрито висловлюватися з критикою влади, не кажучи вже про якесь протистояння. Але влада відчувала ставлення до себе з боку народу. Державу, яку вона представляла, народ сприймав як чужу, нав'язану ззовні силою зброї, обману, шантажу і фальсифікацій. Саме з цього моменту все політичне життя в країні почалося гібридизуватися – коли з високих трибун проголошувалося одне, а на практиці реалізовувалося зовсім інше. Коли іменем народу знищували сам народ. Коли революційна доцільність ставала нормою права, а саме право відкидало принцип презумпції невинуватості, стаючи заручником політичних маніпуляцій.

Більшовизована російська імперія задля свого збереження, всадившись на віз надуманої диктатури пролетаріату, розпочала війну у формі внутрішнього протистояння із тими, хто повірив романтиці революції, не розгледівши, що за нею приховувалося. Природа політики, яку сьогодні проводить російське керівництво криється саме в цьому гібридизованому протистоянні. Рано чи пізно воно мусіло проявити себе не тільки в середині країни, а й на зовнішній арені, знехтувавши не тільки правилами міжнародного співіснування, а й будь-якими етичними нормами. В історії російського імперіалізму так було завжди, навіть тоді, коли цей імперіалізм прикривався гаслами неіснуючої демократії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Титова Н.В.Репресії на Поділлі 1930-х років: українська та польська лінії / Н.В. Титова // Історія України. Маловідомі події, факти (Збірник наукових статей). – К.,2007. – 400с; Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ ст..Невідомі документи із архівів спецслужб.-Т.8.-ч.1. – Варшава-Київ, 2010. –1035с.; Stronski H. O prowokacji w sprawie Polskiej Organizacji Wojskowej na Ukrainie w latach 30-ych XX w. // Pamietnik Kijowski. – Kijow, 2004. –Т. VII: Polacy na Podolu / Pod red. H. Stronskiego.
- 2.Справа «Польської Організації Військової» в Україні 1920-1938рр. Збірник документів. – К.,2011. – 472 с.
- 3.Держархів Вінницької області (ДАВіО), ф.6023, оп.4, спр.7617.
- 4.ДАВіО, ф.Р-6023, оп.4, спр.12291.
- 5.ДАВіО, ф.Р-6023, оп.4, спр.3862.
- 6.ДАВіО, ф.6023, оп.4, спр.7390.

Slotyuk P.V. Fabrication of charges as a means of eradicating dissent, on the example of the fight against «Polish Military Organization» and «Ukrainian Nationalists» in some districts of Vinnytsia region in 1933-1938.

The article reveals the fabrication by the Soviet repressive organs of the case concerning the activities of "Polish Military organization" and "Ukrainian nationalists" in the period from 1933 till 1938 in some districts of Vinnytsia region, the causes and mechanism of the destruction of Polish and Ukrainian activists in the face of increased repressions and suppression of national resistance in Ukraine after the Holodomor of 1932-1933.

Key words: Polish military organization, the Ukrainian nationalist counter-revolutionary organization, repression, sabotage, hybrid war, Petlyura, the kulaks, the class struggle, Russian imperialism.

Слотюк П.В. Фабрикация обвинений как метод ликвидации свободомыслия на примере борьбы с «Польской организацией войсковой» и «украинскими националистами» в отдельных районах Винниччины в 1933-1938 гг.

В статье раскрывается борьба советских репрессивных органов с «Польской Организацией Войсковой» и «украинскими националистами» в период с 1933 по 1938 год в отдельных районах Винницкой области, причины и механизм уничтожения польских та украинских активистов в условиях усиления репрессий и удушения национального сопротивления на территории Украины после Голодомора 1932-1933гг.

Ключевые слова: польская организация войсковая, украинская националистическая контрреволюционная организация, репрессии, диверсионная деятельность, гибридная война, петлюровцы, кулаки, классовая борьба, российский империализм.

УДК 94:2 (477.44) «1941/1944»

О. А. Павлуник

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ВІННИЧЧИНИ В НІМЕЦЬКІЙ ЗОНІ ОКУПАЦІЇ (1941 – 1944)

У статті досліджується релігійне життя Вінниччини під час нацистської окупації області в роки Другої світової війни. Зокрема, висвітлюються проблеми церковно-державних відносин, становища церкви та віруючих в німецькій зоні окупації, що була складовою генералбецїрка «Житомир» рейхскомісаріату «Україна», ставлення до вирішення актуальних проблем духовності населення регіону членами похідних груп українських націоналістів.

Ключові слова: церква, віруючі, «новий порядок», Вінниччина, релігійна політика окупантів, члени похідних груп ОУН, колонізація.

Із здобуттям Україною незалежності науковці нарешті отримали доступ до широкого масиву раніше утаємничених архівних джерел, що дозволяє відкрити маловідомі сторінки минулого. Аналіз сучасної історіографії засвідчує, зокрема, наявність значного інтересу вітчизняних дослідників до проблеми церковно-державних відносин, становища церкви та віруючих на українських землях у роки Другої світової війни. Різні аспекти цієї проблеми висвітлюються у працях та публікаціях В. Гордієнка «Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні» [1, с. 43 – 52], К. Беркгофа «Чи було релігійне відродження в Україні під час нацистської окупації» [2, с. 16 – 36], Ю. Волошина «Українська автокефальна православна церква (1941 – 1944 рр.)» [3], О. Гончаренка «Релігійне життя в Наддніпрянській Україні періоду нацистської окупації (1941–1944 рр.)» [4, с. 31–43], О. Лисенка, М. Михайлуци, І. Поїздник «Релігійне життя в Україні (1941–1946 рр.)» [5, с. 177–230] та ін.

Однак фактично відсутні ґрунтовні дослідження про релігійне життя на Вінниччині, яка в роки війни була поділена загарбниками на німецьку (генералбецїрк «Житомир», рейхскомісаріат «Україна») та румунську («Трансністрія») зони окупації. У пропонованій статті ставиться за мету в деякій мірі ліквідувати існуючу «білу лакуну», дослідити, зокрема, становище церкви та віруючих на території, підвладній німецько-нацистській окупаційній адміністрації.

Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні робіт з вітчизняної історії періоду Другої світової війни, сприятимуть більш глибокому розкриттю порушеної теми.

Гітлерівські загарбники заволоділи Вінницькою областю у кінці липня 1941 р. Тоді ж приступили до встановлення на ній «нового порядку», який, як і скрізь, зводився до нещадного економічного пограбування, колонізації окупованої території, ліквідації національної державності, культури.

Стосовно релігійної сфери, то у прийнятому 1 вересня 1941 р. циркулярі Головного управління імперської безпеки «Про розуміння церковних питань на зайнятих землях Радянського Союзу» виокремлювалися три першочергові завдання органів окупаційної влади: підтримка розвитку релігійного руху як ворожого більшовизмові; дроблення церков на окремі течії з метою запобігання можливій консолідації «керівних елементів» у боротьбі супроти Німеччини; використання церковних організацій для допомоги німецькій адміністрації [6, арк. 23].

Щоправда, як засвідчують архівні документи, стовідсотково реалізувати намічене на теренах Вінниччини у 1941 р. окупантам не вдалося. На заваді у певній мірі стала активна діяльність членів похідних груп українських націоналістів. Як відомо, і бандерівці, і медьниківці намагалися використати напад нацистської Німеччини на СРСР у своїх далекосяжних планах. Розрахунок був простий: розпочавши смертельну війну проти Радянського Союзу, Німеччина, врешті, переможе його, але при цьому й сама досить ослабне. Створяться сприятливі умови для здійснення на руїнах СРСР «української революції».